

1.

ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΡΟΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΟΥΣ ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΕΣ ΡΟΕΣ, προσφυγική κρίση ή κρίση υποδοχής, προσφυγικό ζήτημα, προσφυγικό φαινόμενο, κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης, κέντρα φιλοξενίας, πολιτικές υποδοχής και απόδοσης (ή απόρριψης του αιτήματος) ασύλου, επαναπροωθήσεις και απελάσεις, πρόσβαση σε κοινωνικές υπηρεσίες και στην εκπαίδευση: πραγματικότητες και έννοιες που εμφανίζονται φορτισμένες ιδεολογικοπολιτικά στον δημόσιο διάλογο με ιδιαίτερη ένταση μετά το 2015. Ο τρόπος προσέγγισής τους (από τη ρητορική για τους «εισβολείς» και τους «λαθραίους» μέχρι τον λόγο των δικαιωμάτων και της αλληλεγγύης) συνδέεται άμεσα με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολιτικών και παρεμβάσεων σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μία αδρομερής περιγραφή του προσφυγικού φαινομένου, των σύγχρονων προσφυγικών ροών και του πεδίου της εκπαίδευσης ατόμων με μεταναστευτικό ή προσφυγικό υπόβαθρο, αλλά και η κριτική εξέταση ορισμένων από τις συνήθεις αναπαραστάσεις που εκφράζονται συχνά για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες στην Ελλάδα και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, όπως αυτές που ακολουθούν:

- ❖ *Δεν χωράνε όλοι... Η Ελλάδα βουλιάζει... Μπαίνεις σε ένα λεωφορείο και βλέπεις μόνο ξένους.*
- ❖ *Είναι παράνομοι, φυγόδικοι, εγκληματίες, καθημερινή απειλή για την ασφάλειά μας, ενώ οι Έλληνες μετανάστες ήταν επιθυμητοί, νόμιμοι, νομοταγείς, τίμιοι εργαζόμενοι και οικογενειάρχες.*
- ❖ *Κάποτε κοιμόμασταν με ανοιχτές πόρτες... Σήμερα φοβάσαι να κυκλοφορήσεις στο δρόμο.*

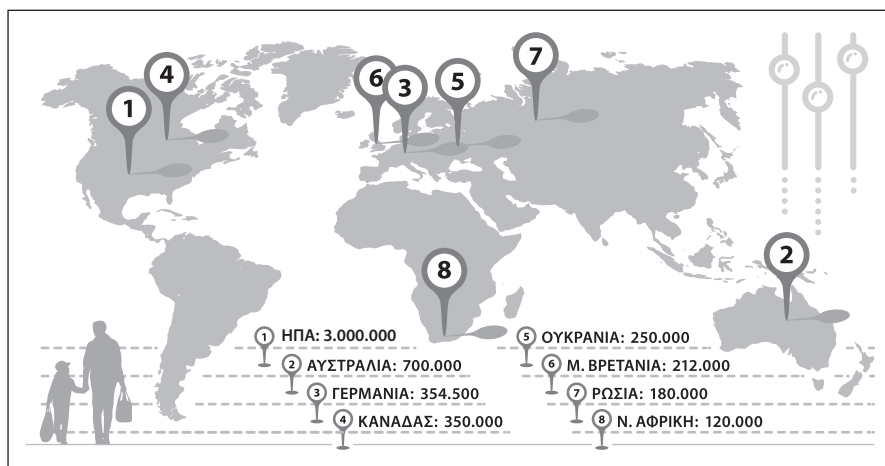
- ❖ Εμφανίζονται ως πρόσφυγες, ενώ στην πραγματικότητα είναι λαθρομετανάστες που εισβάλλουν στην πατρίδα μας.
- ❖ Συνιστούν απειλή για τη δημόσια υγεία.
- ❖ Θα έπρεπε να διαλέγουμε τους πρόσφυγες ή τους μετανάστες που δεχόμαστε: Σήμερα η Ελλάδα υποδέχεται μόνο «κακής ποιότητας» πληθυσμούς.
- ❖ Σε μερικά χρόνια θα καταλήξουμε να είμαστε ένα ισλαμικό κράτος. Είναι απειλή για την κοινωνία και τον πολιτισμό μας.
- ❖ Μας παίρνουν τις δουλειές και ρίχνουν τα μεροκάματα.
- ❖ Καταναλώνουν περισσότερες κοινωνικές υπηρεσίες από ό,τι οι Έλληνες που τις χρηματοδοτούν. Οι παροχές είναι περισσότερες για τους ξένους από ό,τι για τους δοκιμαζόμενους Έλληνες της κρίσης.
- ❖ Ρίχνουν το επίπεδο της εκπαίδευσης. Πώς να δουλέψει ο δάσκαλος όταν τα μισά παιδιά στην τάξη δεν μιλάνε ελληνικά;

1.1. Οι δικοί μας και οι άλλοι...

Είναι, άραγε, ενιαίος ο τρόπος με τον οποίο αναφερόμαστε στους πρόσφυγες ή τους μετανάστες στην Ελλάδα, στους πρόσφυγες ή τους μετανάστες γενικά ή στους Έλληνες μετανάστες στο εξωτερικό; Στον ελληνικό δημόσιο λόγο, οι αναφορές στους Έλληνες ως μετανάστες ή πρόσφυγες σε άλλες χώρες είναι σχεδόν πάντοτε περισσότερο θετικά φορτισμένες (ο καημός του μετανάστη, η σκληρή δουλειά, ο πόνος του αποχωρισμού από τους οικείους, οι διακρίσεις που υφίσταται)¹ σε σύγκριση με τις αναφορές στους πρόσφυγες ή τους μετανάστες που υποδέχεται η Ελλάδα.

Η μετακίνηση πληθυσμών απασχολούσε για πολλές δεκαετίες την ελληνική κοινωνία ως χώρα αποστολής μεταναστών ή προσφύγων. Εκατοντάδες χιλιάδες ήταν αυτοί που μετανάστευσαν για τις ΗΠΑ στις αρχές του περασμένου αιώνα και για τις ευρωπαϊκές χώρες από τη δεκαετία του 1950. Εκατοντάδες χιλιάδες υπήρξαν, επίσης, οι Έλληνες μετανάστες στην Αυστραλία και τον Καναδά (Χασιώτης, Κατσιαρδή-Hering, & Αμπατζή, 2006· Κόντης, 1997). Σε 75.000 ως 100.000 υπολογίζονται οι πρόσφυγες του Εμφυλίου Πολέμου (Αντωνίου & Καλύβας, 2015). Στον χάρτη που ακολουθεί (Σχήμα 1) αποτυπώνεται ο αριθμός των Ελ-

1. Εκατοντάδες είναι τα τραγούδια, παραδοσιακά, ρεμπέτικα, λαϊκά και έντεχνα που έχουν θέμα τα προβλήματα του Έλληνα μετανάστη και τον πόνο της ξενιτιάς. Για μια συγκεντρωτική αποτύπωση αυτού του μουσικού πλούτου, βλ. Ελληνικός Πολιτισμός, 2019.

Σχήμα 1. Ο χάρτης των Ελλήνων της διασποράς.

λήνων της διασποράς, πρώτης, δεύτερης και τρίτης γενιάς, με βάση ποσοτικά στοιχεία έως το 2008, τα οποία παραθέτει η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού:²

Από τις αρχές, ωστόσο, της δεκαετίας του 1990 η έννοια «μετανάστης/μετανάστρια» εξελίσσεται σε συνώνυμο του Βαλκάνιου, Ανατολικοευρωπαίου και, στη συνέχεια, ασιατικής ή αφρικανικής καταγωγής μετανάστη στην Ελλάδα. Κι ενώ για τον Έλληνα μετανάστη χρησιμοποιούνται όροι με θετικό συναισθηματικό φορτίο, για τους μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα κυριαρχεί για ένα μεγάλο διάστημα στον δημόσιο λόγο ο όρος «λαθρομετανάστες»: περιγράφονται ως κίνδυνος για τη δημόσια τάξη, τη δημόσια υγεία, τη δημόσια ηθική, τον πολιτισμό «μας», την εκπαίδευση των παιδιών «μας», τις θέσεις εργασίας. Δεν πρόκειται, βέβαια, για κάποια ελληνική ιδιομορφία. Όπως παρατηρεί η Βεντούρα (2006), παρά τους ύμνους στην κινητικότητα και στον κοσμοπολιτισμό, στις σύγχρονες ανεπτυγμένες κοινωνίες η υποδοχή μετακινούμενων πληθυσμών από ασθενέστερες οικονομικά και κοινωνικά ομάδες είναι, κατά κανόνα, εχθρική. Την ίδια περίοδο, η αύξηση του αρνητικού φορτίου που

2. Λόγω τεχνικών προβλημάτων, η ιστοσελίδα της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού από την οποία ανασύρθηκαν τα στατιστικά δεδομένα είναι προσωρινά ανενεργή. Τα σχετικά στοιχεία μπορεί εναλλακτικά να αναζητηθούν στο: https://el.wikipedia.org/wiki/Δημογραφία_της_Ελλάδας και <https://www.news247.gr/kosmos/chartis-posoi-kai-poy-einai-oi-ellines-toy-exoterikoy.6482970.html>

αποδίδεται στον μετανάστη στην Ελλάδα αντιπαρατίθεται με μια συγχριτικά ευμενέστερη εικόνα για τον πρόσφυγα, δημιουργώντας ένα διχοτομικό σχήμα: υπάρχουν απ' τη μια άνθρωποι (οι «πραγματικοί» πρόσφυγες) που δικαιούνται μιας αξιοπρεπούς υποδοχής και αλληλεγγύης και από την άλλη ανάξιοι ικέτες (οικονομικοί μετανάστες και «ψευδο-πρόσφυγες») που φέρουν μαζί τους μόνο προβλήματα.

Τα τελευταία, όμως, χρόνια, μέσα στη δίνη της οικονομικής κρίσης αλλά και της κρίσης υποδοχής προσφύγων (Σπυροπούλου & Χριστόπουλος, 2016), οι εννοιολογικοί χάρτες μεταβάλλονται και πάλι: Μαζί με τους πολίτες τρίτων χωρών που εγκαταλείπουν την Ελλάδα (200.000 περίπου άτομα στο διάστημα 2010-2013), οι Έλληνες μετανάστες –άλλες 200.000 άτομα στο ίδιο χρονικό διάστημα (Labrianidis & Pratsinakis, 2016· Pratsinakis, Hatziprokopiou, Grammatikas, & Labrianidis, 2017)– που επίσης αφήνουν μια χώρα βυθισμένη στην ανεργία, αναζητώντας καλύτερη τύχη εκεί που την είχαν αναζητήσει οι παππούδες τους,³ επανεμφανίζονται τόσο στην πραγματικότητα όσο και στον δημόσιο λόγο. Μέσα στην ευρύτερη κατηγορία των νεομεταναστών, μια καινούργια, αλλά όχι απόλυτα διαχωρισμένη ομάδα αναδύεται. Η κρίση στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου και οι συνθήκες αποστέρησης αυτονόητων και θεμελιωδών στοιχείων όπως η τιμή, η αξιοπρέπεια, τα δικαιώματα, που επιφέρει η γενικευμένη επισφάλεια στις ζωές των ανθρώπων, οδηγούν σημαντικό μέρος τους να αντιδράσει απέναντι στην απαξίωση των προσόντων τους και στην ακύρωση των σχεδίων ζωής τους μέσω της μετανάστευσης που ο Μπάρος (2014) ονομάζει «μετανάστευση λόγω αγανάκτησης» (indignational migration). Η μετανάστευση αυτή, που αντανακλά θυμό έναντι της αδικίας, μπορεί να θεωρηθεί και ως πράξη εκδημοκρατισμού, στον βαθμό που δίνει τη δυνατότητα αντιτιθέμενου λόγου σε αυτούς των οποίων η φωνή δεν λαμβάνεται υπόψη (Μπάρος, 2014: 39).

Από την άλλη μεριά, η έκταση και τα χαρακτηριστικά των προσφυγικών ροών (UNHCR, 2018b)⁴ (σε συνδυασμό με το εντεινόμενο κλίμα ισλαμοφοβίας) φαίνεται να οδηγούν σε μια απότομη διολίσθηση προς την εικόνα του πρόσφυγα ως «ψευδοπρόσφυγα» (Ροντιέ, 2016), ενός ανθρώπου, δηλαδή, που αξιοποιεί τις ευνοϊκές συνθήκες που παρέχει το καθε-

3. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία, μόνο το 2016 μετανάστευσαν από την Ελλάδα σε άλλες χώρες της Ε.Ε. 116.900 Έλληνες πολίτες. Βλ. σχετικά Eurostat, Statistics Explained (2016).

4. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Υπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, έως τα τέλη του 2018 βρισκόνταν βίαια εκτοπισμένοι 70,8 εκατ. άνθρωποι, από τα οποία 13,6 εκατομμύρια εκτοπίστηκαν μόνο μέσα στο 2018 (UNHCR, 2018b).

στώς διεθνούς προστασίας των προσφύγων, μέσω της δυνατότητας αίτησης και απόδοσης ασύλου, για να καλύψει την «πραγματική του υπόσταση», αυτή του «λαθρομετανάστη». Έτσι, αναπαράγονται κεντρικές κατηγοριοποιήσεις σε εξ ορισμού άξιους και ανάξιους του τίτλου του πρόσφυγα, εντός των οποίων, κυρίαρχη τα τελευταία χρόνια είναι αυτή σύμφωνα με την οποία μόνο οι Σύριοι⁵ είναι «πραγματικοί» πρόσφυγες (πρόσφυγες πολέμου), ενώ Αφγανοί, Αφρικανοί, Ιρακινοί θεωρούνται *τριτοκοσμικοί εισβολείς* που θέλουν να απομυζήσουν τις ευκαιρίες που παρέχει η Γηραιά Ήπειρος. Δεν πρόκειται μόνο για (διαστρεβλωτικά) νοητικά σχήματα, αλλά και για κατηγοριοποιήσεις που πλαισιώνονται από θεσμικές (σε ευρωπαϊκό ή εθνικό επίπεδο) ρυθμίσεις. Έτσι, πράγματι, στη διάρκεια των πρόσφατων προσφυγικών ροών, οι υπήκοοι της Συρίας είχαν κατά προτεραιότητα πρόσβαση στη διαδικασία της μετεγκατάστασης από τις χώρες υποδοχής (κυρίως από την Ιταλία και την Ελλάδα) στις χώρες-στόχους της Κεντρικής ή Βόρειας Ευρώπης, ενώ για τους «λοιπούς» εφαρμόστηκαν κυρίως πολιτικές μαζικής άρνησης ασύλου, επαναπροώθησης ή επαναπατρισμού.⁶

1.2. Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Θα ήταν χρήσιμο, στο σημείο αυτό, να προσδιοριστεί ή έννοια του πρόσφυγα και του μετανάστη εντοπίζοντας τα σημεία διαφοροποίησης και τα σημεία επαφής μεταξύ των δύο κατηγοριών.

Σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων, γνωστή και ως Σύμβαση της Γενεύης, πρόσφυγας είναι ένα άτομο που βρίσκεται εκτός

5. Σημ. των συγγρ.: Παρότι το ορθό τοπωνυμικό επίθετο είναι «Σύρος/οι», επιλέξαμε να χρησιμοποιούμε τον όρο «Σύριοι/οι», που έχει επικρατήσει στην καθομιλουμένη.

6. Σε επίπεδο θεσμικής διαχείρισης αυτών των ομάδων, αξίζει να σημειωθεί ενδεικτικά πως μολονότι οι θετικές αποφάσεις επί των αιτημάτων ασύλου που υποβλήθηκαν στην Ε.Ε. κατά το τελευταίο τετράμηνο του 2018 αφορούσαν Σύριους, Αφγανούς, Ιρακινούς και άλλες κατηγορίες αιτούντων άσυλο, τα ποσοστά απόδοσης ασύλου διαφοροποιήθηκαν σημαντικά ανάλογα με την προέλευση των αιτούντων (86% θετικές αποφάσεις για Σύριους, 49% για Αφγανούς, 42% για Ιρακινούς). Βλ. σχετικά Eurostat, Statistics Explained (2018). Στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 99,6% για τους αιτούντες άσυλο από τη Συρία, 74% για αυτούς από το Ιράκ και 67,5% για τους Αφγανούς (Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, 2018).

της χώρας καταγωγής του ή του τόπου κατοικίας του, έχει δικαιολογημένο φόβο δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή λόγω πολιτικών πεποιθήσεων και εξαιτίας αυτού του φόβου δίωξης αδυνατεί ή δεν επιθυμεί να απολαμβάνει την προστασία αυτής της χώρας.

Στη Σύμβαση της Γενεύης η παροχή προστασίας περιοριζόταν στους Ευρωπαίους Πρόσφυγες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ το Πρωτόκολλο του 1967 διεύρυνε την εντολή της Ύπατης Αρμοστείας, καθώς το πρόβλημα των εκτοπισμένων πληθυσμών εξαπλωνόταν σε όλον τον κόσμο.

Η Σύμβαση του 1951 αναφέρεται, επίσης, στα δικαιώματα του πρόσφυγα: στην ελευθερία της θρησκείας, της μετακίνησης, της εκπαίδευσης, της κατοχής ταξιδιωτικών εγγράφων, της δυνατότητας εργασίας, ενώ ορίζει ως υποχρέωση των χωρών υποδοχής τη μη επαναπροώθηση του πρόσφυγα όπου υπάρχει φόβος δίωξής του.

Ενώ η ιδιότητα του πρόσφυγα προσδιορίζεται με μια σχετική σαφήνεια, λόγω της θεσμικής της συγκρότησης (ο πρόσφυγας ως υποκείμενο-φορέας προστασίας και δικαιωμάτων), για τη μετανάστευση δεν υφίσταται ένας ανάλογος, κοινά αποδεκτός σε διεθνές επίπεδο, ορισμός και η διαδικασία υποδοχής των μεταναστών ορίζεται στο πλαίσιο εθνικών πολιτικών (Συμβούλιο της Ευρώπης, Γλωσσική υποστήριξη για ενήλικες πρόσφυγες, 2018). Σε γενικές γραμμές, μετανάστης θεωρείται το άτομο που μετακινείται από μια χώρα σε μια άλλη της οποίας δεν έχει την ιθαγένεια (αλλά και εντός της ίδιας του της χώρας: εσωτερική μετανάστευση), αναζητώντας καλύτερες ευκαιρίες ή προοπτικές διαβίωσης. Το γεγονός ότι η απόφαση για μετανάστευση λαμβάνεται ελεύθερα από τα άτομα δεν σημαίνει, ωστόσο, ότι, σε αντίθεση με την εξαναγκαστική μετακίνηση των προσφύγων, οι μετανάστες κινούνται πάντα εκούσια: φυσικές και οικονομικές καταστροφές ή ο αποκλεισμός από ορισμένα δικαιώματα και ευκαιρίες (στην απασχόληση, την εκπαίδευση, την υγεία), αλλά και η προοπτική της οικογενειακής επανένωσης με συγγενικά πρόσωπα που ζουν σε άλλη χώρα, μπορεί να οδηγούν άτομα και ομάδες να μετακινηθούν σε άλλους τόπους, παρότι δεν υφίσταται άμεση δίωξη, φόβος δίωξης ή κίνδυνος από πολεμικές συρράξεις στη χώρα τους, όπως συμβαίνει με τους πρόσφυγες. Στο πλαίσιο αυτό, πολλοί διεθνείς οργανισμοί (όπως ο Ερυθρός Σταυρός) χρησιμοποιούν τον όρο «μετανάστης» ως ευρύτερη-υπερκείμενη κατηγορία, που περιλαμβάνει τους αιτούντες άσυλο, τους πρόσφυγες, τους εσωτερικά εκτοπισμένους, τις ομάδες δηλαδή

που συγκροτούν τη λεγόμενη «ακούσια» ή «αναγκαστική» μετανάστευση (Red Cross, 2016).

Στον διαχωρισμό ανάμεσα στον πρόσφυγα και τον μετανάστη έχει βασιστεί και ένα σημαντικό μέρος ξενοφοβικής ρητορικής: οι «οικονομικοί μετανάστες» ως ηθικά υποδεέστερη κατηγορία από αυτή των προσφύγων, οι «λαθρομετανάστες» ή οι «ψευδοπρόσφυγες» που αξιοποιούν το σύστημα χορήγησης ασύλου για οικονομικούς λόγους. Δεν πρόκειται, ωστόσο, μόνο για εννοιολογικούς διαχωρισμούς. Σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, για παράδειγμα, οι αιτούντες άσυλο, μέχρι να λάβουν οριστική απάντηση στο αίτημά τους, δεν έχουν τα ίδια με τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες δικαιώματα πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, μεταξύ των οποίων και στην εκπαίδευση, ενώ και στην Ελλάδα δεν λείπουν οι προτάσεις για

ξεχωριστές εγκαταστάσεις παράτυπων οικονομικών μεταναστών από τους πολιτικούς πρόσφυγες και διαχωρισμό των πολιτικών προσφύγων ανάλογα με την εθνικότητά τους (Καββαθάς, 2017: 58).

Στην πραγματικότητα, οι λόγοι για τους οποίους κάποιος αποφασίζει ή οδηγείται να εγκαταλείψει τη χώρα του είναι συνήθως αρκετά πολύπλοκοι και δύσκολα εντάσσονται σε απόλυτες διχοτομίες. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ολοένα και περισσότερο τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται από τους θεσμικά αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς η έννοια των «μικτών ροών». Πάνω στο ίδιο πλοιόριο που διασχίζει το Αιγαίο ή τη Μεσόγειο, έχοντας πληρώσει τον ίδιο διακινητή και θέτοντας με τον ίδιο τρόπο και ένταση σε κίνδυνο τη ζωή τους, μπορεί να βρίσκονται άνθρωποι που διαφεύγουν από έναν πόλεμο ή επιδιώκουν μια ασφαλέστερη ή «καλύτερη» ζωή. Σε κάθε περίπτωση, οι σύγχρονοι μετανάστες προς την Ευρώπη φαίνεται να εμπίπτουν, στην πλειονότητά τους, στην κατηγορία της εξαναγκασμένης μετανάστευσης. Είναι, παράλληλα, εξαιρετικά επικίνδυνο να θεωρείται ότι από μόνη της η χώρα προέλευσης συνιστά επαρκές κριτήριο για την επιλεξιμότητα και, τελικά, για την απόδοση ή μη του καθεστώτος του πρόσφυγα σε ένα άτομο· μπορεί κάποιος να φεύγει από μία μη εμπόλεμη ζώνη, αλλά να υφίσταται φόβο δίωξης εξαιτίας των πολιτικών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, της συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ή εθνοτική ομάδα, της ταυτότητας φύλου κ.ο.κ. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο το αίτημα ασύλου οφείλει να εξετάζεται εξατομικευμένα (Συνήγορος του Πολίτη, 2007).

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Ο Abdul γεννήθηκε το 1995 στο Αφγανιστάν. Σύμφωνα με την αφήγησή του, η ζωή του ίδιου και της οικογένειάς του φαίνεται να κυλούσε ήρεμα στην πόλη Herat, στο βορειοδυτικό Αφγανιστάν. Η μητέρα του, δασκάλα σε σχολείο θηλέων, και ο πατέρας του εργαζόμενος σε εταιρεία με μοτοσυκλέτες, φαίνεται ότι κατάφερναν να εξασφαλίζουν ένα άνετο και μεγάλο σπίτι και μια ζωή ήρεμη χωρίς οικονομικές δυσκολίες. Ο ίδιος ήταν φοιτητής σε ένα από τα καλύτερα πανεπιστήμια της χώρας του, ενώ τα δύο ανήλικα αδέρφια του φοιτούσαν στο ίδιο σχολείο όπου δίδασκε η μητέρα τους. Η αιτία που διατάραξε αιφνίδια την ήσυχη ζωή της οικογένειας ήταν η προσπάθεια της μητέρας του να προστατέψει μία 14χρονη μαθήτριά της από την οικογένειά της, η οποία ήθελε να την αναγκάσει να παντρευτεί έναν άντρα είκοσι χρόνια μεγαλύτερό της και μέλος των Ταλιμπάν. Η μητέρα του έστειλε τη μαθήτριά της σε χώρο φιλοξενίας κακοποιημένων γυναικών και προσπάθησε να πείσει την οικογένειά της ότι ήταν πολύ μικρή για να παντρευτεί και ότι θα έπρεπε να συνεχίσει το σχολείο της, καθώς ήταν η καλύτερη μαθήτριά της. Παράλληλα, η αστυνομία, μετά από καταγγελία, επιτέθηκε στην οικογένεια του «υποψήφιου γαμπρού», ο οποίος σκοτώθηκε κατά τη συμπλοκή. Για αντίποινα, αφού διεμήνυσαν στη μητέρα του Α. ότι θα σκοτώσουν ένα άτομο από την οικογένειά της, επιτέθηκαν στο σπίτι της, χωρίς όμως να καταφέρουν να σκοτώσουν κάποιον, και γι' αυτό τους διεμήνυσαν εκ νέου ότι θα έπρεπε να φύγουν από τη χώρα.

Έτσι ξεκίνησαν το ταξίδι για την Ευρώπη, προκειμένου να ζήσουν σε μια ασφαλή χώρα και να συνεχίσουν τα παιδιά τους τις σπουδές τους. Το ταξίδι τους ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 2016, αρχικά νόμιμα, με διαβατήριο και visa, στο Ιράν. Από εκεί, το ταξίδι το ανέλαβαν οι διακινητές. Περπατώντας προς την Τουρκία, κατάφεραν να περάσουν με βάρκα στη Λέσβο, στις 11 Μαρτίου 2016. Μετά από 5 ημέρες στο Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης Προσφύγων στη Μόρια, μεταφέρθηκαν στη Φιλιππιάδα, στις 17 Μαρτίου, δυο ημέρες πριν από τη σύναψη της συμφωνίας μεταξύ Ε.Ε. και Τουρκίας. Μετά από τρεις μήνες παραμονής στη Φιλιππιάδα και πεπεισμένοι πια ότι τα σύνορα δεν θα ανοίξουν, επιχειρούν να τα διασχίσουν πληρώνοντας έναν διακινητή. Μετά από δυο αποτυχημένες απόπειρες, συλλήψεις και ταλαιπωρία, στην τρίτη προσπάθεια η μητέρα και τα δυο ανήλικα αγόρια κατάφεραν να περάσουν τα σύνορα και να φτάσουν στη Γερμανία, όχι όμως ο Abdul και ο πατέρας του, οι

οποίοι συνελήφθησαν από την αστυνομία της τότε ΠΓΔΜ και επαναπροωθήθηκαν στην Ελλάδα. Από τον Ιανουάριο ο Abdul εργάζεται σε ΜΚΟ ως δάσκαλος της μητρικής του γλώσσας⁷ υποστηρίζοντας παράλληλα το έργο των δασκάλων της Αγγλικής που δραστηριοποιούνται στο Κέντρο Φιλοξενίας Προσφύγων στο οποίο διαμένει. Παρόλο που ο ίδιος δεν ανησυχεί ιδιαίτερα για τον εαυτό του και πιστεύει πως θα μπορούσε να τα καταφέρει στην Ελλάδα, περιμένει να επανασυνδεθεί με την οικογένειά του στη Γερμανία, επειδή πιστεύει ότι οι γονείς του τον χρειάζονται, αν και υπάρχει σοβαρό ενδεχόμενο να μην ευοδωθεί η οικογενειακή επανένωση για τον Abdul, δεδομένου ότι είναι ενήλικος. Όνειρό του είναι να καταφέρει να τελειώσει τις σπουδές του, να αφήσει το παρελθόν πίσω του, να βελτιώσει τη ζωή του και να κάνει μια νέα αρχή.

Πηγή: Ραμώτη, 2019.

Η Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες εκδίδει σχετικές κατευθυντήριες οδηγίες, όπως, για παράδειγμα, σχετικά με την εξέταση αιτημάτων ασύλου που συνδέονται με τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. ΛΟΑΤΚΙ⁸ άτομα μπορεί να υφίστανται σωματική, σεξουαλική και λεκτική βία από τις κρατικές αρχές, τις οικογένειες ή τις κοινότητές τους, εξαιτίας της πραγματικής ή της αποδιδόμενης σε αυτούς ταυτότητας φύλου ή του σεξουαλικού τους προσανατολισμού. Στις περιπτώσεις που σε μια χώρα (ή σε μια περιφέρεια της χώρας) είτε είναι ποινικοποιημένος ο σεξουαλικός προσανατολισμός και υπάρχουν άτομα που αναγκάζονται να τον αποκρύπτουν είτε η βία ή οι διακρίσεις που υφίστανται άτομα και ομάδες εξαιτίας του φύλου και της σεξουαλικότητας μένουν ατιμώρητες, τα άτομα που υφίστανται αυτού του τύπου τη διάκριση μπορεί να εμπίπτουν στον ορισμό του πρόσφυγα, ακόμη κι αν δεν έχουν υποστεί άμεση βία - βιασμούς, παρατεταμένες περιόδους κράτησης, απειλές εκτέλεσης (UNHCR, 2008).

7. Για τη συζήτηση σχετικά με τη χρήση των όρων μητρική γλώσσα, πρώτη γλώσσα, γλώσσα του σπιτιού, γλώσσα προέλευσης, καθώς και των όρων ξένη γλώσσα, δεύτερη γλώσσα και γλώσσα υποδοχής, βλέπε Μέρος Γ', Κεφάλαια 1 και 2.

8. Τα ΛΟΑΤΚΙ άτομα είναι οι λεσβίες, οι ομοφυλόφιλοι, οι αμφιφυλόφιλοι, οι διευφυλικοί, τα queer και intersex άτομα. Βλ., σχετικά, Θεοφιλόπουλος & Παγάνης, 2019.

1.3. Στερεότυπα και μύθοι για τους πρόσφυγες και τους μετανάστες

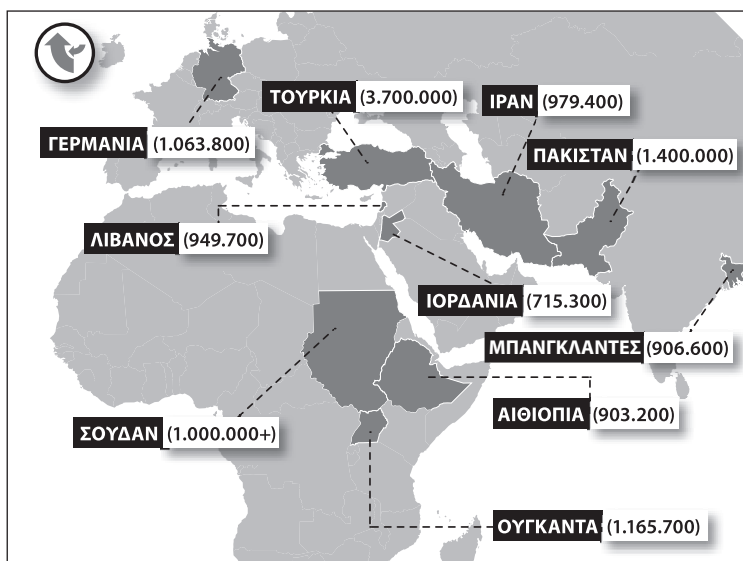
Στην αρχή αυτού του κεφαλαίου αναφερθήκαμε σε ορισμένες από τις αναπαραστάσεις για τους πληθυσμούς με προσφυγικό-μεταναστευτικό υπόβαθρο που αναπαράγονται κατά κόρον τις τελευταίες δύο δεκαετίες στην Ελλάδα. Ανάμεσά τους κυρίαρχη θέση καταλαμβάνουν αυτές που αναφέρονται στην έκταση του φαινομένου, με την Ελλάδα να περιγράφεται ως «αποθήκη», με νησιά και πόλεις που «βουλιάζουν από λαθρομετανάστες», αφού «όλοι έρχονται εδώ». Παρότι στα χρόνια της κρίσης ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα μειώθηκε σημαντικά, καθώς πολλοί αναγκάστηκαν εξαιτίας της απότομης αλλαγής των οικονομικών συνθηκών είτε να επιστρέψουν στην πατρίδα τους είτε να αναζητήσουν άλλον προορισμό, οι πρόσφατες προσφυγικές ροές αναζωπύρωσαν τη σχετική ρητορική. Σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα *More in Common*, το 56% των Ελλήνων δηλώνουν πως αισθάνονται ξένοι στην ίδια τους τη χώρα, το 39% ότι θα πρέπει να κλείσουμε τα σύνορα στους πρόσφυγες και το 60% ότι αν συνεχιστεί η προσφυγική κρίση, οι Έλληνες πολίτες πρέπει να αρχίσουν καθημερινά να προστατεύουν μόνοι τους τις ακτές και τα σύνορά τους. Από την άλλη μεριά, το 68% εμφανίζεται να ανησυχεί για τα αυξανόμενα επίπεδα ρατσισμού και διακρίσεων και το 64% δηλώνει ότι «ως χριστιανική χώρα πρέπει να βοηθάμε όσους μπαίνουν στην Ευρώπη ως μετανάστες» (Dixon, Hawkins, Juan-Torres, & Kimaram, 2019: 64, 86, 97, 100).

Η αίσθηση ότι οι προσφυγικές ροές «κλονίζουν έντονα τις ελληνικές και ευρωπαϊκές αντοχές» αναπαράγεται πλέον από θεσμικούς φορείς και καθορίζει πολιτικές. Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδας, για παράδειγμα, προκρίνει την ανάγκη «άμεσης λήψης μέτρων για νομιμότητα, εντατικοποίηση των ελέγχων και προάσπιση της πολιτισμικής ταυτότητας της Ευρώπης» (Βερνίκος, 2017: 28). Ο φόβος των αριθμών συνοδεύεται συνήθως από τον φόβο αλλοίωσης του πολιτισμού «μας» και από τις θεωρίες που βασίζονται στην πολιτισμική ομοιογένεια και τη σύγκρουση των πολιτισμών: η «πλήρης ετερότητα» (θρησκευτική, ιστορική, αξιακή) δεν είναι αποδεκτή, ιδιαίτερα όταν γίνεται αριθμητικά ορατή. Είναι ενδιαφέρον ότι, σύμφωνα με δημοσκοπήσεις, σχεδόν σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη η κοινή γνώμη, σε μεγάλα ποσοστά, πιστεύει ότι στη δική τους κοινωνία υπάρχουν οι περισσότεροι μετανάστες ή πρόσφυγες. Πρόκειται για έναν από τους συνήθεις «μύθους», αφού, όπως παρατηρεί

η Βεντούρα (2006), οι μετακινήσεις από και προς την Ευρώπη τα τελευταία 50 χρόνια αποτελούν μόλις το 12%-15% των διεθνών μεταναστεύσεων.

Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, 258.000.000 άνθρωποι βρίσκονται εκτός των χωρών καταγωγής τους και ο αριθμός αυτός έχει σχεδόν τριπλασιαστεί τα τελευταία 50 χρόνια (IOM & McKisney and Company, 2018). Οι μετακινήσεις δεν συντελούνται αποκλειστικά από τις «φτωχές» προς τις «ανεπτυγμένες» χώρες. Όπως παρατηρεί η Ροντιέ (2016), το 60% των μεταναστεύσεων πραγματοποιούνται ανάμεσα σε χώρες με το ίδιο επίπεδο ανάπτυξης, και η πλειονότητα των μετακινήσεων πραγματοποιείται ανάμεσα σε χώρες του Νότου και όχι από τις χώρες του Νότου προς τον Βορρά.

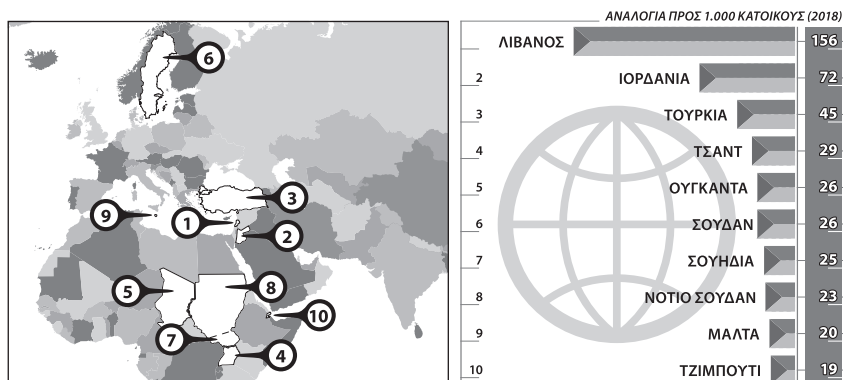
Ανάλογη είναι η εικόνα για τους προσφυγικούς πληθυσμούς: Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ και της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες, το 85% των προσφύγων το 2018 φιλοξενούνταν από χώρες μικρής ή μεσαίας ανάπτυξης, όπως η Τουρκία, το Πακιστάν, ο Λίβανος και το Ιράν (UNHCR, 2018b) (Σχήμα 2).

Σχήμα 2. Χώρες με τον μεγαλύτερο αριθμό φιλοξενίας προσφύγων (στοιχεία από UNHCR, 2018b).

Το 85% των προσφύγων που έχει καταγράψει η Ύπατη Αρμοστεία έχουν βρει καταφύγιο σε κάποια από τις 10 μόνο (από τις 193) χώρες του κόσμου, που γειτονεύουν με αυτές στις οποίες μαίνονται συγκρούσεις, χώρες που αντιπροσωπεύουν μόλις το 2,5% του παγκόσμιου ΑΕΠ.

Στον χάρτη που ακολουθεί (Σχήμα 3) αποτυπώνονται οι χώρες που φιλοξενούν τον μεγαλύτερο, αναλογικά με τον πληθυσμό τους, προσφυγικό πληθυσμό το 2018 (UNHCR, 2018b).

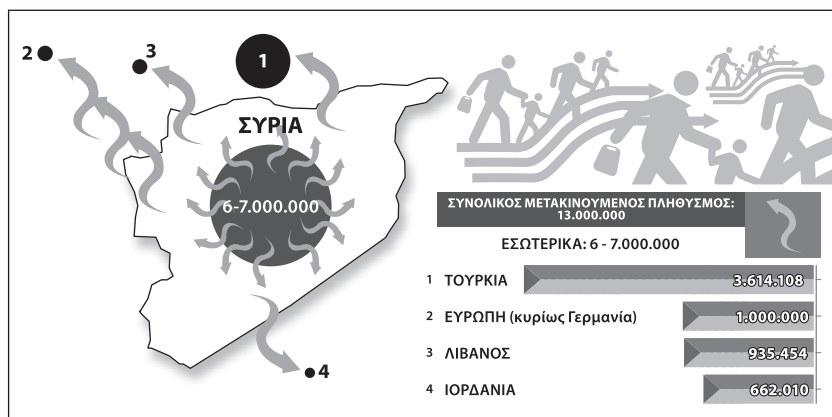

Σχήμα 3. Χώρες με τον μεγαλύτερο δείκτη φιλοξενίας προσφύγων σε αντιστοιχία με τον πληθυσμό τους (στοιχεία από UNHCR, 2018b).

Είναι εξαιρετικά ενδεικτικό το παράδειγμα της Συρίας: από τα 13 περίπου εκατομμύρια Σύριους που εκτοπίστηκαν από τον τόπο κατοικίας τους (Σχήμα 4):

- Έξι-επτά εκατομμύρια μετακινήθηκαν στο εσωτερικό της χώρας.
- Από τα υπόλοιπα έξι περίπου εκατομμύρια, περισσότεροι από πέντε εκατομμύρια μετακινήθηκαν προς τις γειτονικές χώρες: 3.614.108 στην Τουρκία, 935.454 στον Λίβανο, 662.010 στην Ιορδανία (UNHCR, 2019a).

Είναι χαρακτηριστικό ότι το ποσοστό των προσφύγων στον Λίβανο ξεπερνά το 16% του πληθυσμού της χώρας, ενώ η Τουρκία φιλοξενεί τον μεγαλύτερο αριθμό προσφύγων από τις πρόσφατες ροές. Οι «ισχυρές» χώρες (Ηνωμένες Πολιτείες, Ευρωπαϊκή Ένωση, Καναδάς και Αυστραλία) φιλοξενούσαν το 2014 μόλις το 15% των καταγεγραμμένων προσφύγων του πλανήτη και τα 28 κράτη-μέλη της Ε.Ε. φιλοξενούσαν όλα μαζί λιγότερους πρόσφυγες από όσους το Πακιστάν μόνο του. Το 1 εκατ. πρό-

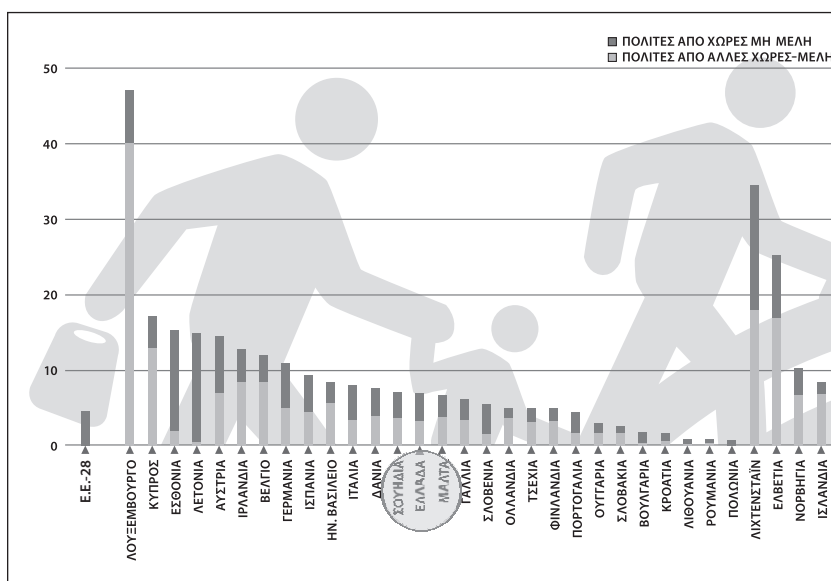
Σχήμα 4. Μετακίνηση Σύριων προσφύγων εντός και εκτός Συρίας (στοιχεία από UNHCR, 2019a).

σφυγες μπορεί να φαίνεται μεγάλος αριθμός, αλλά για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 510 εκατ. κατοίκων συνιστά μια πληθυσμιακή αύξηση της τάξης του 0,2% (Ροντιέ, 2016). Την ίδια στιγμή, ενώ από το 2015 έως το 2017 πέρασαν από την Ελλάδα σχεδόν ένα εκατομμύριο πρόσφυγες και μετανάστες, μόλις 74.350 από αυτούς παραμένουν τον Φεβρουάριο του 2019 (UNHCR, 2019b). Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα ποσοστό ύψους 0,7% του συνολικού πληθυσμού.

Και αν ο αριθμός των προσφύγων στην Ελλάδα είναι πράγματι μικρός, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι ο συνολικός αριθμός των μεταναστών είναι, αναλογικά με τον πληθυσμό της, μεγάλος. Παρά τα επίσημα στοιχεία, όπως αυτά των απογραφών της ΕΛ.ΣΤΑΤ., του Υπουργείου Εσωτερικών και της Ελληνικής Αστυνομίας που υπολόγιζαν τους νόμιμους μετανάστες στην Ελλάδα από το 2009 ως το 2011 σε έναν αριθμό μεταξύ 540.000 και 690.000 (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2018) και τους αιτούντες άσυλο σε 48.000,⁹ από μερίδα του Τύπου και οργανώσεων της Ακροδεξιάς διαχέεται η εικόνα ότι οι μετανάστες αποτελούν μια πλημμυρίδα που «θα μας πνίξει» ανεβάζοντας τον αριθμό τους μέχρι τα 3.000.000. Σε

9. Τα άτομα που υπέβαλαν αίτημα ασύλου στην Ελλάδα από το 2013 ως το 2018 υπολογίζονται σε 173.000 (Ministry of Migration Policy, 2018), ωστόσο ένα μικρό μέρος αυτών συνεχίζει να βρίσκεται ακόμη στη χώρα. Στα έτη πριν από το 2013 τα αιτήματα ασύλου κυμάνθηκαν μεταξύ 9.000 και 25.000 ανά έτος (ΕΛ.ΑΣ., 2012α), με τη συντριπτική πλειονότητα αυτών των αιτήσεων να απορρίπτεται (ΕΛ.ΑΣ., 2012β) και να αποδίδεται καθεστώς διεθνούς προστασίας σε ποσοστό κάτω του 1% (ΕΛ.ΑΣ., 2012γ).

κάθε περίπτωση, ακόμα και η πιο ακραία υπερβολή στον υπολογισμό του αριθμού των μεταναστών στην Ελλάδα δεν ισοσταθμίζει τον αριθμό των Ελλήνων μεταναστών στο εξωτερικό. Έτσι, η εικόνα μιας χώρας που καταρρέει εξαιτίας των αυξανόμενων ροών (με θέσεις εργασίας που δεν επαρκούν και κοινωνικές υπηρεσίες που δεν μπορούν να καλύψουν το σύνολο του πληθυσμού) είναι τουλάχιστον μυωπική, αφού μόνο ο αριθμός των μονίμων κατοίκων Ελλάδας (Ελλήνων και μη Ελλήνων υπηκόων) που μετανάστευσαν στα χρόνια από το 2008 και εξής υπολογίζεται σε αριθμούς άνω των 500.000 (Λαζαρέτου, 2016· Τσακίρη, 2017), ξεπερνώντας σε ετήσιους αριθμούς τη μετανάστευση τόσο των αρχών του 20ού αιώνα όσο και αυτή της δεκαετίας του 1960. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat, η Γερμανία είναι η χώρα όπου το 2015 καταγράφηκε ο μεγαλύτερος αριθμός εισερχομένων μεταναστών (1.543.000). Ακολούθησαν το Ηνωμένο Βασίλειο (631.500), η Γαλλία (363.900), η Ισπανία (342.100) και η Ιταλία (280.100). Συνολικά, το 2015, 17 κράτη-μέλη της Ε.Ε. κατέγραψαν περισσότερους εισερχόμενους μετανάστες από ό,τι εξερχόμενους, κάτι που δεν συνέβη στη Βουλγαρία, την Ιρλανδία, την Ελλάδα, την Ισπανία, την Κροατία, την Κύπρο, την Πολωνία, την Πορτογαλία, τη Ρουμανία, τη Λετονία και τη Λι-

Σχήμα 5. Ποσοστό πολιτών στην Ε.Ε. των 28 με διαφορετική από τη χώρα διαμονής εθνικότητα.

θουανία, όπου οι εξερχόμενοι μετανάστες ήταν περισσότεροι από τους εισερχόμενους (Eurostat, Statistics Explained, 2016).

Είναι γεγονός ότι για τους παράτυπους μετανάστες, τους λεγόμενους «χωρίς χαρτιά», ο ακριβής υπολογισμός του αριθμού τους έχει αποδειχθεί προβληματικός. Φαίνεται, ωστόσο, ότι σε καμία περίπτωση δεν πλησιάζει τον αριθμό των μεταναστών που έχουν αποκτήσει νομιμοποιητικά έγγραφα. Το Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής τους υπολογίζει μεταξύ 173.000 και 210.000 ατόμων, ενώ άλλες έρευνες ανεβάζουν τον αριθμό αυτό στις 350.000 (Παπαστεργίου & Τάκου, 2015). Παρ' όλα αυτά, ακόμα και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, όταν δεκάδες χιλιάδες μετανάστες επιλέγουν πλέον να φύγουν από την Ελλάδα, ενώ οι νεοεισερχόμενοι τη χρησιμοποιούν αποκλειστικά ως «σκαλοπάτι» για τη μετάβαση στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη, το στερεότυπο ότι η Ελλάδα «βουλιάζει» ή «πνίγεται» από μετανάστες και πρόσφυγες όχι μόνο δεν υποχωρεί, αλλά ενισχύεται.

Όπως παρατηρούν οι Παπαστεργίου και Τάκου (2015), πράγματι ο αριθμός των αλλοδαπών στην Ελλάδα, ως ποσοστό του γενικού πληθυσμού (8,5%-11%) φαίνεται να υπερβαίνει τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, που κινείται στο 6,6%. Η τάση αυτή φαίνεται να αναστρέφεται προοδευτικά, αφού, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat για το 2017 το ποσοστό των μεταναστών υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελλάδα υπολογίζεται πλέον στο 5,5% (Eurostat, Statistics Explained, 2016).

Σε κάθε περίπτωση, για να είναι συγκρίσιμες οι αναλογίες συμμετοχής των υπηκόων τρίτων χωρών στον γενικό πληθυσμό διαφορετικών κρατών θα χρειαζόταν ένα κοινό πλαίσιο και ανάλογοι ρυθμοί απόδοσης ιθαγένειας. Θα έπρεπε, εν προκειμένω, η Ελλάδα να προχωρά στην πολιτογράφηση υπηκόων τρίτων χωρών με διαδικασίες και ρυθμό ανάλογο με αυτό των υπολοίπων ευρωπαϊκών χωρών. Χώρες με ανάλογο σε σχέση με την Ελλάδα πληθυσμό, όπως η Αυστρία, το Βέλγιο ή η Σουηδία, αποδίδουν την ιθαγένεια σε δεκαπλάσιο αριθμό ανθρώπων από τρίτες χώρες, σε σχέση με την Ελλάδα, τουλάχιστον μέχρι την έναρξη ισχύος του νόμου 4332/15. Έτσι, ενώ, για παράδειγμα, στην Ελλάδα πολιτογραφήθηκαν μόλις 29.600 άτομα (σχεδόν αποκλειστικά ομογενείς) στο διάστημα από το 2000 ως το 2008,¹⁰ στην Αυστρία ο αριθμός αυτός ανήλθε

10. Από την έναρξη ισχύος του Ν. 4332/15 ο ρυθμός απόδοσης ιθαγένειας επιταχύνθηκε· έτσι, μέσα στο 2017 εκδόθηκαν 33.718 θετικές αποφάσεις για την κτήση ελληνικής ιθαγένειας, με το μεγαλύτερο μέρος τους (24.785) να αφορά άτομα που υπάγονταν στις διατάξεις του συγκεκριμένου νόμου (γέννηση ή φοίτηση στην Ελλάδα).

σε 339.000 άτομα. Πρακτικά, η Ελλάδα, αρνούμενη επί πολλά χρόνια να εφαρμόσει ένα στοιχειωδώς ορθολογικό και πλησιέστερο στα ευρωπαϊκά δεδομένα σύστημα απονομής της ιθαγένειας, εμφανίζει έναν συγκριτικά μεγαλύτερο αριθμό κατοίκων με μεταναστευτική προέλευση. Παρότι οι πρόσφατες αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο και στις διαδικασίες απόδοσης της ιθαγένειας διαφοροποιούν την εικόνα, τα εμπόδια στις γραφειοκρατικές διαδικασίες δεν επιτρέπουν σημαντική επιτάχυνση των ρυθμών και, σε κάθε περίπτωση, αν η Ελλάδα είχε παρόμοια πολιτική ακόμα και με την «αυστηρή» Αυστρία, το 2010 θα είχε ποσοστό υπηκόων τρίτων χωρών μισό από αυτό που καταγράφεται στις στατιστικές, αφού το υπόλοιπο μισό θα είχε πολιτογραφηθεί (Παπαστεργίου & Τάκου, 2015).

Τελικά, η ρητορική περί «πνιγμού», αφού αριθμητικά δεν φαίνεται να εδραιώνεται, διολισθαίνει συχνά στην κατεύθυνση του κινδύνου πολιτισμικής αλλοίωσης: Οι Έλληνες φεύγουν και στη θέση τους «εισβάλλουν» αλλοεθνείς, αλλόθρησκοι, αλλόγλωσσοι, απολίτιστοι... Είναι χαρακτηριστικό ότι, σύμφωνα με έρευνα του Pew Research Center (2018), στην Ελλάδα μόνο το 31% απαντά θετικά στην ερώτηση αν θα ήθελε να δεχθεί ως μέλος της οικογένειάς του ένα άτομο μουσουλμανικού θρησκευματος. Το αντίστοιχο ποσοστό στη Νορβηγία ανέρχεται σε 82%, στη Δανία 81%, στη Σουηδία 80%, στην Ισπανία 74%, στην Πορτογαλία 70%, στη Φινλανδία και τη Γαλλία 66%, στην Ιρλανδία 60%, στην Ελβετία 57%, τη Γερμανία 55%, στην Αυστρία 54% και στο Ηνωμένο Βασίλειο 53%. Ανάλογα με την Ελλάδα χαμηλά ποσοστά αποδοχής παρουσιάζουν η Ρωσία (34%), η Πολωνία (33%), η Βουλγαρία (32%), η Μολδαβία (30%) και η Ρουμανία (29%), ενώ ακόμη μικρότερα η Εσθονία (25%), η Ουγγαρία (21%), η Λετονία (19%), η Λιθουανία και η Λευκορωσία (16%) και η Τσεχία (12%). Αντίστοιχα, στην Ελλάδα καταγράφεται το μεγαλύτερο ποσοστό συμφωνίας (89%) με τη δήλωση ότι «ο λαός μας μπορεί να μην είναι τέλειος, αλλά ο πολιτισμός μας είναι ανώτερος σε σχέση με τους άλλους», ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά είναι, ενδεικτικά, για την Ιταλία 47%, για τη Γερμανία 45%, για το Ηνωμένο Βασίλειο 46%, για τη Γαλλία 36% και για την Ισπανία 20%. Παράλληλα, στην έρευνα More In Common φαίνεται ότι το 54% των Ελλήνων αισθάνεται πως «η ελληνική ταυτότητα εξαφανίζεται στις μέρες μας», το 60% ότι «ως χριστιανική χώρα, οφείλουμε να προστατέψουμε τη θρησκευτική κληρονομιά της Ελλάδας από άλλα θρησκευτικά δόγματα και πεποιθήσεις», ενώ μόλις το 22% ότι «η μετανάστευση στις μέρες μας είναι καλή για την ελληνική πολιτισμική ζωή, καθιστώντας την Ελλάδα έναν πολύ ζωντανό και συναρπαστικό τόπο για να ζήσει κανείς». Το 57% εμφανίζεται να πιστεύει

ότι «το Ισλάμ και η ελληνική κοινωνία είναι ασύμβατα», ενώ μόλις το 21% θεωρεί ότι «το Ισλάμ είναι μια ειρηνική θρησκεία». Παρ' όλα αυτά, το 56% εμφανίζεται να θεωρεί, παράλληλα, ότι «γενικά οι μετανάστες καταβάλλουν προσπάθειες για την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία» και το 54% αναγνωρίζει πως «οι μουσουλμάνοι υφίστανται διακρίσεις στην Ελλάδα» (Dixon et al., 2019: 64, 76, 78, 91, 94).

❖ Είναι παράνομοι, λαθρομετανάστες και θα έπρεπε να απελαύνονται...

Η άποψη ότι οι αιτούντες άσυλο και οι μετανάστες στην Ελλάδα είναι σχεδόν στο σύνολό τους «λαθρομετανάστες» είναι μια επίσης διαδεδομένη άποψη. Η αλήθεια είναι ότι το ελληνικό κράτος άργησε να θεσμοθετήσει μια, έστω ευκαιριακή, μεταναστευτική πολιτική, με αποτέλεσμα οι μετανάστες της δεκαετίας του 1990 να βρίσκονται για μία περίπου δεκαετία σε νομικό κενό. Όπως δείχνουν, όμως, τα επίσημα στοιχεία, από το 2001 μέχρι σήμερα, οι νόμιμοι μετανάστες αποτελούν την πλειονότητα του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα. Μεγάλο μέρος τους, μάλιστα, κυρίως από το 2001 και μετά, εισέρχεται στη χώρα με νόμιμες διαδικασίες. Από την άλλη μεριά, οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες, τα άτομα δηλαδή που φεύγουν από τη χώρα καταγωγής τους λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης εξαιτίας των πολιτικών ή θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, της φυλετικής ή εθνικής τους προέλευσης ή της ένταξής τους σε ορισμένη κοινωνική ομάδα, δεν είναι δυνατόν να εισέλθουν σε οποιαδήποτε χώρα με «νόμιμο τρόπο», εξαιτίας ακριβώς του βίαιου χαρακτήρα εκδίωξης ή φυγής. Άνθρωποι που διαφεύγουν από μια εμπόλεμη ζώνη ή που εκδιώκονται από τις πόλεις και τα χωριά τους, είναι εξαιρετικά απίθανο να αποκτήσουν ταξιδιωτικά έγγραφα και θεωρήσεις εισόδου, ώστε να μετακινηθούν σε μια ασφαλή χώρα. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο υποβάλλουν αίτημα ασύλου, το οποίο οφείλει να κριθεί εξατομικευμένα. Ο χρόνος που θα χρειαστεί για τη χορήγηση (ή μη χορήγηση) διεθνούς προστασίας δεν εξαρτάται, προφανώς, από τους ίδιους, καθώς η διαδικασία στο σύνολό της (από την αναμονή για καταγραφή μέχρι την απόφαση περί του αιτήματος) διαρκεί από αρκετούς μήνες μέχρι μερικά χρόνια (Συνήγορος του Πολίτη 2005· 2017), διάστημα κατά το οποίο οι αιτούντες άσυλο διαμένουν νόμιμα στην εκάστοτε χώρα υποδοχής.

Πρέπει, επίσης, να επισημανθεί ότι πολλοί από τους μετανάστες που σήμερα εμφανίζονται ως «παράνομοι», είχαν πριν από κάποιο διάστημα άδειες διαμονής, τις οποίες δεν μπόρεσαν να ανανεώσουν, εξαιτίας της απώλειας της εργασίας τους και των αντίστοιχων ασφαλιστικών

δικαιωμάτων. Ήδη από το 2010, 140.000 μετανάστες είχαν εκπέσει της νομιμότητας (Παπαστεργίου & Τάκου, 2015· Δελιθανάση, 2010). Σε κάθε περίπτωση, όταν γίνεται λόγος για «νομιμότητα» σε αυτό το πλαίσιο, είναι απαραίτητη η διάκριση μεταξύ του διοικητικού και του ποινικού χαρακτήρα της, έτσι ώστε να μειώνονται οι ισοπεδωτικές υπεργενικεύσεις που κατασκευάζουν «παράνομα και επικίνδυνα άτομα». Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε πως η αδιαφοροποίητη ταξινόμηση των μεταναστών ως «παράνομων» επιδρά στη θέση υπέρ της απέλασής τους που εκφράζει το 65% των ερωτώμενων Ελλήνων σε πρόσφατη έρευνα (Gonzalez-Barrera & Connor, 2019).

Όσον αφορά τους Έλληνες μετανάστες του παρελθόντος για τους οποίους γίνεται συχνά λόγος, ήταν, άραγε, πάντα «νόμιμοι» και καλοδεχούμενοι; Η παλαιότερη αναφορά όρου συγγενούς με αυτόν του «λαθρομετανάστη», οι «λάθρα μεταναστεύσαντες», εντοπίζεται το 1916 και αναφέρεται σε Έλληνες που μετανάστευαν παράνομα στην Αμερική. Πλήθος είναι οι μαρτυρίες της εποχής για Έλληνες μετανάστες που ταξίδευαν χωρίς εισιτήρια ή θεωρήσεις εισόδου, κρυμμένοι σε εμπορεύματα («Ο παππούς μας ο λαθρομετανάστης», 2011). Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα από την εφημερίδα *Εμπρός* (1929):

Η Λαθρομετανάστευσις εις τον λιμένα Πειραιώς

Η οικονομική κρίσις, η οποία μαστιίζει την χώραν μας και η οποία είναι το χαρακτηριστικόν φαινόμενον της μεταπολεμικής μας περιόδου έχει ριζώσει την ιδέαν εις μίαν μεγάλην μερίδα βιοπαλαιστών και αγροτών ιδίως, ότι μόνον μία διέξοδος υπάρχει. Η παντί τρόπω αναχώρησις εις Αμερικήν [...] Το ρεύμα της μεταναστεύσεως όχι μόνον εις την Ελλάδα, αλλά και εις ολόκληρον την Ευρώπην είναι ακατάσχετον προς την Αμερικήν. Ούτε ο μεταναστευτικός νόμος, ούτε αι αυστηραί ποιναί αι οποίαι επιβάλλονται εις τους λαθρομετανάστας είναι αρκεταί διά να ανακόψουν το ρεύμα τούτο.

Εις τον τόπον μας, μάλιστα, πολυάριθμοι πράκτορες εισδύουν εις την Ελληνικήν επαρχίαν και κατορθώνουν διά ποικίλων μεθόδων, εξαπατώντες τους απλοϊκούς να γεμίζουν τις τσέπες των με χρήμα και τις τσέπες των ατυχών ομοεθνών μας με πλαστά διαβατήρια διά να αποστέλλονται ούτοι εις την Αμερικήν όπου είναι άδηλον εάν θα κατορθώσουν αντιμετωπίζοντες παντοίους κινδύνους να εισέλθουν...

Πόσα περιστατικά Ελλήνων λαθρομεταναστών δεν μας είναι γνωστά. Χιλιάδες άνθρωποι γυμνητεύουν, πεινούν περιφερόμενοι εις τον Καναδάν ή την Αργεντινήν όπου έχουν αποσταλή πλανηθέντες παρά των πρακτόρων αυτών, οι οποίοι εφρόντισαν να πείσουν τούτους ότι η γη της επαγγελίας είναι εκεί και ότι τα δολλάρια τους αναμένουν εις τας προκυμαίας...

Αντί χρυσού... πείνα

Μερικοί απ' αυτούς κατορθώνουν μεταμφιεζόμενοι και με κίνδυνον να τυφεκισθούν επί τόπου, να διέλθουν τα σύνορα του Καναδά και να εισέλθουν εις το έδαφος των Ηνωμένων Πολιτειών. Άλλοι πάλιν πίπτουν θύματα διαφόρων συμμοριών, αι οποίαι ενεδρεύουν εκεί διά να τους απαλλάξουν και από την τελευταίαν πεντάραν, προφασιζόμενοι ότι θα κατορθώσουν να τους εισαγάγουν εις τας Ηνωμένας Πολιτείας.

Εφημερίδα *Εμπρός* (1929, 26 Απριλίου, σ. 4).

❖ **Δυστυχώς, οι μετανάστες που ήρθαν στην Ελλάδα είναι κακής ποιότητας. Δείτε πόσο έχει αυξηθεί η εγκληματικότητα... Φοβόμαστε μέσα στα σπίτια μας, στην ίδια μας τη γειτονιά...**

Πρόκειται για ένα επίσης ευρέως διαδεδομένο στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο οι Έλληνες μετανάστες στο εξωτερικό ήταν πάντα «οικογενειάρχες», «δουλευταράδες», «τίμιοι άνθρωποι» και, ως εκ τούτου, επιθυμητοί και ευπρόσδεκτοι στις χώρες υποδοχής. Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής, αντίθετα, εμφανίζεται να γέμισε από εγκληματίες και φυγόδικους, πολιτισμικά κατώτερους, υπανθρώπους που δεν μπορούν να αναγνωρίσουν την αξία της ζωής, με αποτέλεσμα να έχει χαθεί το αίσθημα ασφάλειας και οι πόλεις και τα χωριά μας να έχουν μετατραπεί σε αρένες ανομίας και εγκληματικότητας. Στην έρευνα *More In Common* μόλις το 18% των Ελλήνων εμφανίζεται να θεωρεί πως η μετανάστευση έχει θετική ή σχετικά θετική επίδραση στην ελληνική κοινωνία (Dixon et al., 2019: 75). Αντίστοιχα, στην έρευνα του Pew Research Center, τη στιγμή που το 56% των πολιτών των 18 χωρών που φιλοξενούν τον μισό περίπου από τον παγκόσμιο μεταναστευτικό πληθυσμό εμφανίζεται να θεωρεί τους μετανάστες πηγή ενδυνάμωσης των χωρών που τους φιλοξενούν, ενώ το 38% τους χαρακτηρίζει «βάρος», η Ελλάδα εμφανίζεται με το υψηλότερο ποσοστό αρνητικών θέσεων ως προς τους μετανάστες που ζουν στη χώρα: το 74% τους χαρακτηρίζει «βάρος» και μόλις το 10% θεωρεί πως καθιστούν τη χώρα ισχυρότερη. Το ποσοστό, μάλιστα, θετικών δηλώσεων φαίνεται να έχει υποχωρήσει κατά 9 μονάδες (από 19% σε 10%) ανάμεσα στο 2014 και το 2018 (Gonzalez-Barrera & Connor, 2019: 3-5). Το 59% στην Ελλάδα (έναντι του 37% στον ευρωπαϊκό μέσο όρο) εμφανίζεται να θεωρεί ότι οι μετανάστες έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή στην εγκληματικότητα και το 65% θεωρεί ότι αυξάνουν τον κίνδυνο της τρομοκρατίας (Gonzalez-Barrera & Connor, 2019: 9-10). Ο χαρακτηρισμός «επικίνδυνοι» και «εγκληματίες» εμφανίζεται συχνά στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, ενώ η κυρίαρχη προτροπή συνίσταται στη θέσπιση αυστηρότε-

ρης νομοθεσίας και την αποτελεσματικότερη φύλαξη των συνόρων (Καρούδης, 2010). Παρότι, ωστόσο, το 42% των Ελλήνων εμφανίζεται να συνδέει την είσοδο προσφύγων στην Ελλάδα με τον κίνδυνο της τρομοκρατίας, από την άλλη μεριά οι Έλληνες φαίνεται να χαρακτηρίζουν τους μετανάστες και πρόσφυγες «παρόμοιους με εμένα», σε ποσοστά 43% και 38% αντίστοιχα, «ήρεμους», σε ποσοστά 30% και 25% αντίστοιχα, και «καλούς», σε ποσοστά 29% και 25%, στάσεις που εμφανίζονται γενικά θετικότερες σε σχέση με τους πολίτες άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Τέλος, ο ένας στους δύο Έλληνες δηλώνει πως τους τελευταίους 12 μήνες έκανε κάποια δωρεά χρημάτων, τροφίμων, ρουχισμού ή άλλων αντικειμένων για την υποστήριξη των προσφύγων στην Ελλάδα (Dixon et al., 2019: 74, 84, 88).

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Αστυνομίας (ΕΛ.ΑΣ., 2017), πράγματι είναι αυξημένη η συμμετοχή των αλλοδαπών σε ορισμένες κατηγορίες εγκλημάτων, σε σχέση με την αναλογία τους στον γενικό πληθυσμό.

Το 2017 καταγράφηκαν, ενδεικτικά, 110 ημεδαποί και 52 αλλοδαποί δράστες ανθρωποκτονιών, 473 ημεδαποί και 64 αλλοδαποί δράστες απάτης, 6.106 ημεδαποί και 1.986 αλλοδαποί που καταδικάστηκαν με βάση τον νόμο περί ναρκωτικών, 5.456 ημεδαποί και 2.110 αλλοδαποί που καταδικάστηκαν για κλοπές ή διαρρήξεις. Μπορεί εύκολα κανείς να οδηγηθεί σε μερικές βασικές επισημάνσεις:

1. Αν και γενικά η συμμετοχή των αλλοδαπών στην εγκληματικότητα υπερβαίνει το ποσοστό συμμετοχής τους στον γενικό πληθυσμό, ο βαθμός υπέρβασης διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος της πράξης και κυμαίνεται από το 10% ως το 30% περίπου.

2. Για να μπορούμε να συγκρίνουμε τη συμμετοχή αλλοδαπών και ημεδαπών σε μια παραβατική ενέργεια, από το απλό πλημμέλημα έως το έγκλημα, πρέπει η παράνομη πράξη να έχει εξιχνιαστεί. Σε ορισμένες τουλάχιστον κατηγορίες παράνομων ή εγκληματικών πράξεων μπορούμε να υποθέσουμε με σχετική ασφάλεια ότι η εξιχνίαση θα είναι ευκολότερη όταν ο δράστης είναι αλλοδαπός (επομένως και περισσότερο ορατός για την Αστυνομία) και ότι η κατηγορία αυτή θα εμφανίζεται πιθανόν διογκωμένη στις σχετικές στατιστικές σε σχέση με το πραγματικό της μέγεθος. Είναι, για παράδειγμα, μάλλον ευκολότερο να συλληφθεί για λαθρεμπόριο ένας αλλοδαπός πωλητής λαθραίων προϊόντων καπνού και πιθανόν δυσκολότερο να εξαρθρωθεί ένα κύκλωμα λαθρεμπορίας στο οποίο ενδεχομένως συμμετέχουν από κοινού ημεδαποί και αλλοδαποί.

3. Προφανώς εντοπίζονται ευκολότερα οι άμεσα εμπλεκόμενοι σε ορισμένες κατηγορίες εγκλημάτων, ενώ είναι δυσκολότερο να εντοπιστούν

και να συλληφθούν οι «εγκέφαλοι» ή οι «ηθικοί αυτουργοί». Το ότι, για παράδειγμα, στη σεξουαλική εκμετάλλευση συμμετέχουν σε μεγαλύτερο βαθμό αλλοδαποί παρά ημεδαποί (107 έναντι 82, γεγονός που σημαίνει ότι, αναλογικά, οι αλλοδαποί συμμετέχουν σε πολλαπλάσιο βαθμό σε σχέση με τους ημεδαπούς, με βάση το ποσοστό τους στον γενικό πληθυσμό) δεν μπορεί να μας διαφωτίσει ιδιαίτερα για το ποια είναι η εθνοτική σύνθεση των εγκεφάλων των κυκλωμάτων εμπορίας ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση ή των προστατών τους.

4. Οι παράνομες πράξεις στις οποίες αλλοδαποί εμπλέκονται σε μεγαλύτερο βαθμό (σε απόλυτους αριθμούς) σε σχέση με τους ημεδαπούς αφορούν (αν εξαιρέσουμε τη σεξουαλική εκμετάλλευση) τη μικροεγκληματικότητα, όπως η επαιτεία και η πλαστογραφία. Είναι, από την άλλη μεριά, σημαντικό να επισημάνουμε ότι από τις ανθρωποκτονίες, τις κλοπές και τις ληστείες που έχουν εξιχνιαστεί, ο βαθμός συμμετοχής των αλλοδαπών εμφανίζεται αυξημένος σε σχέση πάντα με το ποσοστό τους στον γενικό πληθυσμό. Και στα εν λόγω εγκλήματα, ωστόσο, η συμμετοχή των ημεδαπών είναι σε απόλυτους αριθμούς διπλάσια ή τριπλάσια σε σχέση με αυτήν των αλλοδαπών. Επομένως, ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις η σύνδεση της αύξησης της εγκληματικότητας με τη μετανάστευση είναι τουλάχιστον προβληματική.

5. Το σημαντικότερο όλων, ωστόσο, αφορά την ανομοιογένεια των δύο δειγμάτων (ημεδαποί και αλλοδαποί) που οδηγεί σε εν μέρει παραπλανητικά συμπεράσματα. Όπως παρατηρούν οι Παπαστεργίου και Τάκου (2015), από τη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων απουσιάζουν σημαντικά «φίλτρα», όπως το φύλο και η ηλικία. Είναι γεγονός ότι άντρες σε παραγωγική-νεαρή ηλικία υπερεκπροσωπούνται, συγκριτικά, στον μεταναστευτικό πληθυσμό και ότι, παράλληλα, άντρες σε νεαρή ηλικία είναι οι κατεξοχήν συμμετέχοντες σε παράνομες ή εγκληματικές πράξεις γενικά (χωρίς κανέναν να ενοχοποιεί για την εγκληματικότητα τους παράγοντες φύλο ή ηλικία). Αν, συνεπώς, σταθμιζόταν το δείγμα με βάση την ηλικία και το φύλο, η αναλογία της συμμετοχής των αλλοδαπών στην εγκληματικότητα θα ήταν πολύ πιο κοντά στην αναλογία της στον γενικό πληθυσμό. Το να λέμε, με άλλα λόγια, ότι η αναλογία ημεδαπών - αλλοδαπών στις ανθρωποκτονίες είναι 2:1 (ενώ η αναλογία ημεδαπών - αλλοδαπών είναι, ας πούμε, 10:1) είναι ουσιωδώς παραπλανητικό: στο «10» των ημεδαπών συμμετέχουν κατηγορίες που κατά τεκμήριο δεν συνδέονται σημαντικά με την εγκληματικότητα: ανήλικοι, ηλικιωμένοι και γυναίκες.

Προφανώς οι δυσχερείς συνθήκες ζωής αλλά και η έλλειψη διαφανών και εγγυημένων διαδικασιών νομιμοποίησης συγκροτούν ένα πλαίσιο που μπορεί να ευνοεί τη στρατολόγηση μεταναστών σε παραβατικά ή και εγκληματικά δίκτυα, όπου τους αναθέτονται κυρίως «εκτελεστικά καθήκοντα». Ας επιστρέψουμε, όμως, στο αρχικό επιχείρημα σύμφωνα με το οποίο «Οι Έλληνες μετανάστες δεν ήταν σαν κι αυτούς» και ας δούμε τον παρακάτω πίνακα (Σχήμα 6) που αναφέρεται στη συμμετοχή διαφορετικών εθνοτικών ομάδων στην εγκληματικότητα στη Νέα Υόρκη το 1929-1930 (εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 1999).

	Αμερικανοί	Έξνοι	Άγγλοι	Αυστριακοί	Γάλλοι	Γερμανοί	Έλληνες	Ιρλανδοί	Ιταλοί	Καναδοί	Λιθουανοί	Ούγγροι	Πολωνοί	Σκανδιναβοί	Τσεχοσλοβάκοι
ΣΥΝΟΛΟ	346,7	207,8	125,1	196,0	141,1	86,9	779,5	91,7	344,0	100,8	135,5	120,7	173,3	121,1	38,1
Ανθρωποκτονία	7,0	5,9	2,5	9,4	2,8	1,4	116,4	1,4	9,7	2,4	14,3	-	5,4	6,3	2,2
Τροχαίο (ανθρ.)	10,4	7,2	5,0	3,5	2,8	5,9	14,1	6,4	10,1	4,8	-	3,4	2,9	4,5	-
Βιασμός	18,5	11,4	9,1	2,3	5,5	2,8	38,8	15,1	22,2	12,0	-	8,0	5,8	9,0	-
Ληστεία	35,8	12,1	9,1	7,0	11,1	3,1	28,2	6,4	23,7	8,0	-	8,0	10,1	3,6	2,2
Επιθεση	56,7	54,0	21,7	52,2	27,7	19,3	232,7	22,1	95,5	14,4	35,7	28,5	62,0	19,0	20,3
Διάρρηξη	55,0	16,5	8,6	12,3	13,8	7,8	24,7	9,6	22,0	20,8	35,7	6,8	17,0	17,2	4,5
Κλοπή	53,1	35,9	28,3	56,3	38,7	17,3	102,3	11,3	35,0	30,4	7,1	34,1	28,5	22,6	6,7

Σχήμα 6. Αριθμός συλληφθέντων ηλικίας άνω των 18 ετών στην Πολιτεία της Νέας Υόρκης το 1929, κατά αδίκημα, με αναγωγή σε πληθυσμό 100.000 της ίδιας εθνικότητας.

Από την ανάγνωση του πίνακα προκύπτει ότι οι Έλληνες, πράγματι, υπερεκπροσωπούνταν σε σημαντικές κατηγορίες αδικημάτων, καταλαμβάνοντας μάλιστα την πρώτη θέση τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά ως προς το είδος των εγκλημάτων όπως οι ανθρωποκτονίες, οι βιασμοί, οι επιθέσεις, οι κλοπές.

Όσο για τα «φιλόξενα αισθήματα» των κοινωνιών υποδοχής προς τους Έλληνες μετανάστες, τα τεκμήρια ρατσισμού είναι άφθονα. Ας δούμε, για παράδειγμα, το παρακάτω δημοσίευμα:

Εγκληματικότητα Ελλήνων στις ΗΠΑ 1929-30

Η οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Αμερική έκανε όλο και πιο συχνά τα ρατσιστικά φαινόμενα. Από το Αϊντάχο έρχονταν μηνύματα για επιθέσεις 50 οπλισμένων κουκουλοφόρων που έφθασαν στο Mountain View, όπου ζούσαν και δούλευαν εκατό περίπου Έλληνες. «Συγκρίνοντας αναφορές που έφθναν από την Καλιφόρνια, το Κολοράντο, τη Γιούτα και άλλες δυτικές πολιτείες», σημειώνει ο Θεόδωρος Σαλούτος στο βιβλίο του «The Greeks in the United States», «δυνάμωναν οι φωνές εναντίον των ξένων. Πολλοί απαιτούσαν να διωχθούν οι Έλληνες από τις δουλειές επειδή δεν ήσαν Αμερικανοί πολίτες...».

Η πιο συγκλονιστική περίπτωση επιθέσεων σε Έλληνες συνέβη στη South Omaha, στη Νεμπράσκα, το 1909. Η ελληνική κοινότητα αριθμούσε

18.000 εκεί. Το μένος κατά των Ελλήνων ξέσπασε όταν, στις 17 Φεβρουαρίου, ένας Έλληνας σκότωσε έναν αστυνομικό της περιοχής. Την επόμενη ημέρα με ψήφισμά τους που υπέγραφαν 5.000 άτομα κατηγορούσαν τους Έλληνες ως φυγόδικους που παραβλέπουν τους νόμους και τις αρχές της χώρας, «επιτίθενται στις γυναίκες μας, προσβάλλουν τους κατοίκους» και επιδίδονται σε διάφορες μορφές ανηθικότητας. Σε απάντηση, οργανώθηκε μαζική συγκέντρωση στο δημαρχείο της πόλης το απόγευμα της 21ης Φεβρουαρίου 1909 ώστε να πάρουν δραστικά μέτρα. Τα συνθήματα που ακούστηκαν άναψαν φωτιά: «Μία σταγόνα από το αίμα Αμερικανού αξίζει όλο το ελληνικό αίμα του κόσμου» και «Ήρθε η ώρα να απαλλάξουμε την πόλη μας από αυτούς τους ανθρώπους». Είχαν μαζί τους σφυριά και ρόπαλα που τα κράδαιναν. Κατέστρεψαν ελληνικές περιουσίες και στη συνέχεια έστρεψαν το μένος τους σε ανθρώπους από την Αυστροουγγαρία και την Τουρκία που τους πέρασαν για Έλληνες.

Εφημερίδα *Το Βήμα*, 1998¹¹

❖ Είναι η καταστροφή της ελληνικής οικονομίας: αυξάνουν την ανεργία, δουλεύουν ανασφάλιστοι, δεν πληρώνουν φόρους, κάνουν κατάχρηση των κοινωνικών παροχών...

Τόσο σε εποχές οικονομικής ευημερίας όσο –περισσότερο μάλιστα– σε περιόδους κρίσης, η μετανάστευση συνδέεται στον δημόσιο λόγο με αρνητικές για την οικονομία συνέπειες και ιδιαίτερα με την αύξηση της ανεργίας και τη συμπίεση των μισθών για τον ημεδαπό πληθυσμό. Σπανιότερα, ωστόσο, τίθενται ερωτήματα όπως:

Α. Αν η μετανάστευση είναι υπεύθυνη για την έκρηξη της ανεργίας, τι θα συνέβαινε στην περίπτωση που τα εκατομμύρια των Ελλήνων που ζουν στο εξωτερικό είτε ως μετανάστες πρώτης ή δεύτερης γενιάς, είτε ως πολίτες των χωρών στις οποίες εγκαταστάθηκαν, αποφάσιζαν, οδηγούνταν ή υποχρεώνονταν να επιστρέψουν στην Ελλάδα; Μήπως η μετανάστευση δεν είναι πρόβλημα αν αφορά τους Έλληνες που μεταναστεύουν στο εξωτερικό, μετατρέπεται όμως σε πρόβλημα όταν αναφέρεται σε εκείνους που μεταναστεύουν στην Ελλάδα;

11. Οι βιβλιογραφικές αναφορές και οι πηγές εμφανίζονται στη βιβλιογραφία σε διαφορετικό σημείο, ανάλογα με το εάν είναι έντυπες (ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση) ή ηλεκτρονικές. Για παράδειγμα, η εφημερίδα *Εμπρός* βρίσκεται στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, ενώ η *Ελευθεροτυπία* στις ηλεκτρονικές πηγές. Κάποιες φορές, στις παραπομπές των ηλεκτρονικών πηγών, παρατίθεται ο τίτλος του κειμένου αυτούσιος μέσα σε εισαγωγικά.

Β. Αν η αύξηση της ανεργίας και η επιδείνωση των οικονομικών προβλημάτων, μέσω της μείωσης των εισοδημάτων, συνδέεται με την αύξηση των μεταναστών, πώς συμβαίνει η ανεργία στην Ελλάδα να υπερτριπλασιάζεται στο διάστημα από το 2009 ως το 2015, τη στιγμή που δεκάδες χιλιάδες μετανάστες, ακριβώς λόγω της κρίσης, επαναπατρίζονται στις χώρες καταγωγής τους ή μεταναστεύουν σε άλλες χώρες;

Διαχρονικά οι μετανάστες απασχολούνται σε θέσεις εργασίας που κατά κανόνα δεν τις διεκδικεί το εργατικό δυναμικό της χώρας υποδοχής: θέσεις ανειδίκευτης, χειρωνακτικής, επικίνδυνης, συχνά ανασφάλιστης και κακοπληρωμένης εργασίας. Στην Ελλάδα, αν εξαιρεθεί ο κλάδος της οικοδομής, οι μετανάστες απασχολήθηκαν σε εργασίες που δεν ήταν επιθυμητές από τους Έλληνες: θερμοκήπια, σφαγεία, υπηρεσίες οικιακών βοηθών και φροντίδας ηλικιωμένων, ανάμεσα σε άλλα. Όπως παρατηρούν οι Παπαστεργίου και Τάκου (2015), λόγω του χαμηλού κόστους της μεταναστευτικής εργασίας δημιουργήθηκε πρόσθετη ζήτηση θέσεων εργασίας, η οποία, με τη σειρά της, δημιούργησε επιπλέον θέσεις απασχόλησης για ημεδαπούς εργαζόμενους. Έτσι, η αύξηση της υποδοχής μεταναστών, όχι μόνο δεν συνδέθηκε με αύξηση της ανεργίας, αλλά με αύξηση της απασχόλησης και των άλλων μεγεθών της οικονομίας: Από το 1998 ως το 2008 οι θέσεις απασχόλησης στην Ελλάδα αυξήθηκαν κατά 541.000 (με μείωση της ανεργίας από το 11,4% στο 7,9%), με παράλληλη αύξηση του ΑΕΠ κατά 3,5% ετησίως. Είναι ενδιαφέρον ότι το 77% των Ελλήνων εμφανίζεται να θεωρεί πως «οι μετανάστες είναι συχνά αποφασισμένοι να δουλέψουν σκληρότερα με χαμηλότερο μεροκάματο από ό,τι οι Έλληνες εργαζόμενοι», αλλά μόλις το 21% εμφανίζεται να συμφωνεί με το ότι η μετανάστευση στις μέρες μας είναι θετική για την ελληνική οικονομία. Αντίθετα, το 51% εμφανίζεται να θεωρεί ότι «η μετανάστευση στοιχίζει ακριβά στο κράτος πρόνοιας και οδηγεί στην αφαίμαξη πόρων που θα μπορούσαν να δαπανηθούν για τους Έλληνες» και μόλις το 20% αναγνωρίζει τη συνεισφορά της παρουσίας των νεαρών μεταναστών στη βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος (Dixon et al., 2019: 76, 78).

Το αν οι μετανάστες εργάζονται ανασφάλιστοι, με χαμηλότερα μεροκάματα, το αν δηλώνεται ή όχι η εργασία τους, δεν εξαρτάται προφανώς από τη δική τους βούληση ή απόφαση, αλλά από τις εργοδοτικές πρακτικές και την ανοχή του κράτους στο φαινόμενο της αδήλωτης εργασίας. Σε κάθε περίπτωση, το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών εργαζομένων στο σύνολο των ασφαλισμένων, το οποίο σύμφωνα με τα στοι-

χεία του ΕΦΚΑ τον Φεβρουάριο του 2017 ανέρχεται στο 10,06%, φαίνεται να υπερβαίνει πλέον το ποσοστό συμμετοχής τους στον γενικό πληθυσμό.

Κατά τα άλλα, η απαίτηση που εκφράζεται, στο πλαίσιο μιας ξενοφοβικής ρητορικής, να ισχύουν διαφορετικά κριτήρια για την πρόσβαση σε κοινωνικές παροχές ανάλογα με την εθνότητα ή τη φυλή, συνιστά αναμφισβήτητα μια επιλογή ρατσιστικής διάκρισης. Με άλλα λόγια, δεν είναι δυνατόν κάποιος που πληρώνει άμεσους και έμμεσους φόρους, ΦΠΑ, ΕΝΦΙΑ, διόδια, τέλη κυκλοφορίας κ.ο.κ. να στερείται του δικαιώματος να στείλει το παιδί του στον παιδικό σταθμό ή να κάνει χρήση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης με τον ίδιο τρόπο που προβλέπεται για τους ημεδαπούς. Με την ίδια λογική, κάθε ομάδα θα μπορούσε να διεκδικεί να ισχύουν διαφοροποιημένα κριτήρια που να διευκολύνουν τη δική της πρόσβαση στα κοινωνικά αγαθά, δυσχεραίνοντας την πρόσβαση άλλων ομάδων.

Βεβαίως, η σχέση της μετανάστευσης με την απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη δεν αποτελεί μια ελληνική ιδιομορφία. Σύμφωνα με τον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, οι μετανάστες αντιστοιχούν στο 3% περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού, αλλά παράγουν περισσότερο από το 9% του παγκόσμιου πλούτου, περίπου 3 τρισεκατομμύρια δολάρια περισσότερο από όσα θα παρήγαν εάν είχαν παραμείνει στις χώρες καταγωγής τους (IOM & McKisney and Company, 2018).

❖ Τα σχολεία έχουν γεμίσει Αλβανάκια και πρόσφατα προσφυγόπουλα. Ρίχνουν το επίπεδο της εκπαίδευσης. Κι όσο ο δάσκαλος ασχολείται με αυτούς τους μαθητές τόσο τα δικά μας παιδιά μένουν πίσω...

Η παρουσία στο σχολείο μαθητών με άλλες (σε σχέση με τη γλώσσα του σχολείου) γλώσσες είναι μια πραγματικότητα που αφορά τις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ: Τουλάχιστον το ένα πέμπτο των δεκαπεντάχρονων μαθητών το 2015 ήταν μετανάστες ή είχαν μεταναστευτικό υπόβαθρο (UNESCO, 2019) και οι εκπαιδευτικές τους διαδρομές δεν είναι απροβλημάτιστες. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 2017, το ποσοστό των σπουδαστών με άλλες γλώσσες που εγκατέλειψαν την εκπαίδευση ήταν σχεδόν διπλάσιο σε σχέση με αυτό των γηγενών, ενώ φαίνεται ότι όσο αργότερα εντάσσεται ένας μαθητής με μεταναστευτικό-προσφυγικό υπόβαθρο στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες εγκατάλειψης της φοίτησης. Στην έρευνα PISA του 2015, το 49% των 15χρονων μεταναστών πρώτης γενιάς και το 61% αυτών της δεύτερης γενιάς έφταναν τουλάχιστον στο 2ο επίπεδο επάρκειας στην Ανά-

γνωση, τα Μαθηματικά και τις Επιστήμες, σε σύγκριση με το 72% των γηγενών μαθητών. Στον Καναδά, τη Γερμανία και την Ιταλία, οι γηγενείς μαθητές εξακολουθούν να έχουν το προβάδισμα σε σχέση με τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, ιδιαίτερα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Παρ' όλα αυτά, η πρόοδος των μεταναστών μαθητών εμφανίζεται ταχύτερη σε σχέση με αυτή των γηγενών μαθητών – τουλάχιστον όσων προέρχονται από οικογένειες με μορφωτικό επίπεδο χαμηλότερο του μέσου όρου. Στη Γερμανία, οι γηγενείς μαθητές αυτής της κατηγορίας εμφανίζουν πιο αργή πρόοδο από αυτή των μεταναστών συμμαθητών τους. Κατά κανόνα οι μετανάστες μαθητές στις χώρες του ΟΟΣΑ έχουν διπλάσιες πιθανότητες να επαναλάβουν μια τάξη (UNESCO, 2019: 21-22).

Στο ελληνικό σχολείο, οι επιδόσεις των μαθητών για τους οποίους η ελληνική είναι η μητρική τους γλώσσα φαίνεται, πράγματι, να είναι αρκετά υψηλότερες από αυτές των μαθητών με άλλη γλώσσα (Λόλακας, 2010· Μόττη-Στεφανίδη, Παυλόπουλος, & Καπώνη, 2007). Δεν πρόκειται, και πάλι, για μια ελληνική ιδιομορφία,¹² καθώς, σύμφωνα με τις έρευνες PISA (OECD, 2016a), οι μετανάστες-μαθητές (ιδίως της πρώτης γενιάς και σε μικρότερο βαθμό της δεύτερης) εμφανίζουν χαμηλότερη επίδοση στην ακαδημαϊκή γλώσσα, στα μαθηματικά και τη φυσική, σε σύγκριση με τους γηγενείς στις περισσότερες χώρες διενέργειας της συγκεκριμένης έρευνας. Από την άλλη μεριά, οι μαθητές μεταναστευτικής προέλευσης εκδηλώνουν σημαντικά κίνητρα μάθησης, που συχνά είναι υψηλότερα από αυτά των συμμαθητών τους από τη χώρα υποδοχής, καθώς και προσδοκίες συνέχισης των σπουδών. Σύμφωνα με τη μελέτη των Μπεζεβέγκη, Ντάλλα, Παυλόπουλου, Γεωργαντή και Μυλωνά (2010), η σχολική επίδοση των μεταναστών-μαθητών στην Ελλάδα, παρότι υπολείπεται, δεν φαίνεται να διαφοροποιείται σημαντικά από την αντίστοιχη του γενικού πληθυσμού, εμφανίζοντας θετικές προοπτικές για την επιτυχία των μεταναστών μαθητών στο σχολείο. Ωστόσο, το ποσοστό των μεταναστών-μαθητών που εγκαταλείπει πρόωρα το σχολείο αγγίζει το 15,1%, ποσοστό διπλάσιο από αυτό που αφορά τον γενικό πληθυσμό.

Δεν θα αναφερθούμε εδώ στο θέμα της συγκρισιμότητας των στοιχείων, ούτε στα αίτια των διαφορών που παρατηρούνται. Για τον τρόπο διαχείρισης, εξάλλου, της γλωσσικής διαφορετικότητας στο πλαίσιο των πολύγλωσσων και πολυπολιτισμικών τάξεων θα γίνει λόγος αναλυτικά στο Γ' Μέρος του βιβλίου. Πρέπει, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι η λογική

12. Για τα αντίστοιχα στερεότυπα περί υποβιβασμού των σπουδών, εργασιακής απειλής κ.λπ. σε διεθνές επίπεδο, βλ. Fargues, 2014.

της ενοχοποίησης των αδύναμων μαθητών για τα προβλήματα του σχολείου είναι μάλλον επικίνδυνη για μεγάλες ομάδες ημεδαπών μαθητών. Ποιος είναι ο μέσος όρος σχολικής επίδοσης, κάτω από τον οποίο θεωρούμε ότι ένας μαθητής ή μια μαθήτρια συνιστά πρόβλημα και εμπόδιο για τους άλλους μαθητές; Και τι θα σήμαινε για τις εκπαιδευτικές πολιτικές η διαπίστωση ότι μια άλλη ομάδα (τα παιδιά, για παράδειγμα, από μονογονεϊκές οικογένειες, τα παιδιά από αγροτικές περιοχές, τα παιδιά από οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα) εμφανίζει συστηματικά χαμηλότερες του μέσου όρου επιδόσεις;¹³ Πώς, τελικά, μπορεί και οφείλει να διαχειριστεί το δημόσιο σχολείο τους μαθητές με χαμηλή επίδοση; Με φοίτηση σε χωριστές τάξεις και χωριστά σχολεία «γκέτο» ή με την ενίσχυση των δομών υποστήριξης όλων των μαθητών σε ένα πλαίσιο κοινής εκπαίδευσης; Αυτά (και άλλα συναφή) ερωτήματα θα επιχειρήσουμε να συζητήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

13. Για την επίδραση κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων στις σχολικές επιδόσεις, βλ. ενδεικτικά Παπαδοπούλου, 2016.